

VALLÁS ÉS ORVOSTUDOMÁNY HATÁRÁN – MARSILIO FICINO A „KEGYOSZTÓ” BOLYGÓKRÓL¹

FRAZER-IMREGH MONIKA

ABSTRACT

Marsilio Ficino: Three Books on Life, Book Three: How Can We Get Life From Heaven? (Chapters 4 to 8). Introductory study

The following excerpt extends from the end of the fourth to the eighth chapter of the third book of Ficino's *Three Books on Life*. It describes astrological principles and methods for enhancing one's life force. However, this theme is embedded in the neo-Platonic and Stoic teaching of human spirits, explained in detail by Galen, Marcus Aurelius's doctor, who organised and commented Hippocrates' legacy. Since understanding the medical interpretation of human spirits is essential to understanding the excerpt, this study provides some introduction into this topic, and describes the three kinds of human spirits: natural, vital, and animal spirits, clarifying their roles as well. Also, it outlines Ficino's quite original interpretation of the world spirit. Then the paper briefly points to the intertwining of medieval and Renaissance medical practice with astrology. Finally, it briefly describes the emergence of astrological thinking in university teaching, poetry, and even in everyday life. Astrology appeared even in decorations of buildings and manifested itself in processions held on certain holidays in Ficino-era Italy, illustrating that Ficino's astrological considerations do not stem from his eccentricity, but from the general view of the Renaissance. That fashion came from the desire to imitate antiquity, insofar as planetary principles were not seen as merely abstract principles but as beings who acted and were active forces like the ancient gods. At the end of the study, a summary of Ficino's dissertation follows on the use of the blessings of the "divine" planets.

¹ Jelen tanulmány elkészítését az NKA az 3802/04552 számon nyilvántartott Szépirodalom és Ismeretterjesztés témakörű alkotói ösztöndíjjal támogatta. – A tanulmányt kísérő fordítást lásd Forrás rovatunkban.

Marsilio Ficino (1433–1499) életmód-tanácsadó könyve, mint címe is elárulja: *De vita libri tres – Három könyv az életről* –, három fő témát ölel fel. Az első rész: *De vita sana*, a tudósok egészségének megőrzéséhez ad útmutatást, a második: *De vita longa*, a hosszú és egészséges élet eléréséhez segít hozzá, a harmadik pedig: *De vita coelitus comparanda*, az ég támogatásának kiaknázásához nyújt eszközöket.

Az itt közölt részlet a harmadik könyv negyedik fejezetének végétől a nyolcadik fejezetig terjed, és asztrológiai elveket és módszereket ismertet az ember életerejének fokozására. Ez a tematika azonban az emberi szellemek újplatonikus-sztoikus tanításába ágyazódik, amely tanítást Hippokratés hagyatékának rendszerezője és kommentátora, Marcus Aurelius orvosa, Galénos fejtett ki részletesen. Galénos hatalmas életműve arab közvetítéssel került vissza a latin nyelvű középkori orvoslásba, majd a kora-reneszánsztól fogva kezdték a görög eredetiből szöveghűen latinra fordítani a műveit – hogy néhány fontosabb nevet említsünk: Pietro d’Abano,² Niccolò Leonicensi³ s az Itáliában tanult Thomas Linacre, az angol Királyi Orvosi Társaság megalapítója.⁴

Mivel az „emberi szellemek” orvosi értelmezésének ismerete nélkülözhetetlen forrásközlésünk megértéséhez, a következőkben elsőként ebbe nyújtok némi bevezetést, majd vázolom Ficino egészen eredeti értelmezését a világszellemet illetően. Azután pedig a középkori és reneszánsz orvosi praxisnak az asztrológiával való összefonódására mutatok rá röviden. Végül az asztrológiai gondolkodásnak az egyetemi tanításban, a költészetben, sőt a mindennapi életben: az épületeken és ünnepeken

² Latinosan Petrus de Abano vagy Petrus Patavinus (Abano, 1250–1316), filozófus, orvos és asztrológus. A párizsi, majd 1306-tól a pádovai egyetemen tanított filozófiát, orvostudományt és asztrológiát. A pádovai arisztoteliánus iskola első képviselője. Marco Polo barátjaként sokat utazott, majd hosszú időre Konstantinápolyban telepedett le, hogy a görögöt és az arabot elsajátítsa, és eredetiben olvashassa Galénos, Avicenna és Averroës műveit. Számos görög és arab tudományos művet fordított le latinra, köztük Aristotelés *Problematáját*, melyhez kommentárt is írt, valamint Galénos és Dioskuridés írásait. Abraham ibn Ezra (1092–1167), a tudós spanyol zsidó asztrológus, matematikus, nyelvész, költő és újplatonikus filozófus arabról latinra készített fordításait revideálta. Valószínűleg ő inspirálta Giottót a pádovai Palazzo della Ragione 333 képből álló asztrológiai festményciklusának elkészítésére, mely ugyan 1420-ban leégett, de később kisebb mesterek az eredetihez híven újra megfestették.

³ Niccolò Leonicensi (1428–1524), ferrarai orvos, filozófus, humanista. Plinius *Naturalis historiájának* bátor kritikusa, számos tanulmány szerzője. Életrajzát a vonatkozó szakirodalommal ld. Frazer-Imregh: Niccolò Leonicensi orvos, filozófus..., 69–80.

⁴ Thomas Linacre (1460k–1524). Oxfordi tudós, aki Firenzében Angelo Polizianótól és Demetrios Chalkondylástól tanult, Rómában Ermolao Barbaróval olvasta Livius, Ferrarában Niccolò Leonicensitől merített további ihletet az orvostudományhoz. Padvában végezte el az orvosi mesterképzést, majd Velencében Aldo Manuzióval dolgozott együtt. Hazatérve VIII. Henrik orvosa lett. Itáliai tanulmányairól és Galénos-fordításairól ld. Frazer-Imregh: Adalékok a De vita utóéletéhez..., 107–126.

való megjelenését ismertetem vázlatosan a Ficino-korabeli Itáliában – hogy érzékelteni tudjam: Ficino asztrológiai szempontjai nem az ő különködéséből erednek, hanem ez a vonal is az ókor utánzásának vágyából fakad, amennyiben a bolygóprincípiumokat sem pusztán absztrakt elveknek tekintették, hanem az antik istenekhez hasonló, cselekvő és ható létezőknek.⁵ A tanulmány végén összegzem Ficino értekezését és annak újdonságát a „kegyosztó” bolygók áldásainak felhasználásáról.

A SZELLEM FOGALMA GALÉNOSNÁL ÉS FICINÓNÁL

A szellem az ókori és középkori orvoslásban és természetfilozófiában (*spiritus*) teljesen más jelentésű, mint az újkori filozófiában. Ficino Galénostól⁶ veszi át a szellem fogalmát,⁷ mely az itt, a *De vitá*ban adott definíciója szerint „a vér tiszta, finom, meleg és világos párája”, mely „a szív hője által a vér legfinomabb részéből keletkezik, s onnan siet az agyba.” Galénosnál tehát az életműködések egy finom, légnemű anyag, a *pneuma* irányítja. Három alakja van: a májban a *pneuma physikon* (*spiritus naturalis* – természeti szellem), a nemzőerőben nyilvánul meg, s az anyagcsere szabályozója; a szívben a *pneuma zótikon* (*spiritus vitalis* – életszellem), az életerőben nyilvánul meg, s a vér szétáramlását és a hőtermelést szabályozza; az agyban a *pneuma psychikon* (*spiritus animalis* – lelki szellem), a lelkierőben nyilvánul meg, a mozgást és az érzékelést irányítja.

A szellem tehát egyfajta eszköz, kapocs a test és a lélek között.⁸ A gondolkodáshoz is elengedhetetlen, hiszen „a vér kell a szellemhez, a szellem az érzékeléshez,

⁵ Frazer-Imregh: Ficino: A hosszú életről...

⁶ Galénosról (Pergamon 129–Róma 201) ld. Frazer-Imregh: Galénos, az orvos-filozófus..., 73–97. Platón Timaios mintegy kiindulópontja és egyben kánonja az egész galénosi medicinának. Bármely új vagy régi tudományos feltevés vagy nézet a Galénos által értelmezett Timaios elméleti alapvetéséhez mérten bizonyul igaznak vagy hamisnak írásaiban, ugyanakkor Galénos szerint minden új eredmény levezethető a Timaiosból, mintha az már kezdettől fogva magába foglalt volna minden lehetséges tudást a természet (vagyis a világegyetem és részei) felépítéséről és működéséről. A lélek felfogásában is visszatér az eredeti platóni tanítás hármas felosztásához, ezért többen platonikus filozófusnak tekintik.

⁷ A galénosi gyógyításban három kulcsfontosságú tényező az élőlények működésének megértésében a benső természetes hő (θερμότης – calor), az égetés-emésztés (κατεργασία – coctio) és a szellem (πνεῦμα – spiritus). Ezek már Aristotelés *De generatione animalium* (Az élőlények szaporodása) című munkájában is szerepelnek: Aristotle: Generation of Animals, passim. E fogalmakat Poseidónios és az őt követő pneumatikus orvostudomány fejlesztette tovább, és beillesztette leírásukat és működésüket tanításai közé.

⁸ Vö. Hamvas: Kozmikus szomorúság, 48–64. ld. még Corpus Hermeticum, X, 13.

az érzékelés a gondolkodáshoz.”⁹ Mivel pedig a vér abból a természeti erőből keletkezik, amely a májban és a gyomorban székel, a tudósoknak vigyázniuk kell e szerveikre, miként szívükre és agyukra is, hiszen „a vér legfinomabb része a szív forrásába folyik, ahol az életerő székel. Innen a belőle képződő szellemek az agy [...] fellegvárjaiba emelkednek fel.”¹⁰ Magyarán amilyen világos és tartós szellemek keletkeznek itt, olyan világos és kitartó lesz az észlelés és a gondolkozás.

A VILÁGSZELLEM MIBENLÉTE

A világszellemet a galénosi orvoslásban kulcsszerepet játszó emberi szellemmel állítja párhuzamba Ficino, a következőképpen: Az emberi szellem az emberi lélek és az emberi test között közvetít, a világszellem pedig a világlélek és a világ „teste” között. Az emberi lélek az életet adja a szíven át, mely a tűz forrása – a világlélek ugyanígy a Napon keresztül bontja ki mindenben az élet közös képességét. Amint lelkünk életereje a szellemen keresztül jut el a szervekhez és a végtagokhoz – mondja Ficino, úgy a világlélek az ötödik elem (a kvinteszencia) révén, mely mindenütt jelen van és él (hat); mint a világ testében lévő szellem terjed ki a világlélek alatt mindenre. A leginkább azokat a dolgokat tölti el ez az erő, amelyek ezt a fajta szellemet a legnagyobb mértékben befogadták. Az ilyen anyagok jellege: meleg, nedves, ragyogó, kellemes illatú – szerepel a harmadik könyv első fejezetében.¹¹

A második fejezetben a következőket adja elő a világszellemmel kapcsolatban: A világ lelkes lény, és intenzívebben járja át a lélek, mint bármely lelkes lényt; ezt nemcsak a platonisták, hanem az arab asztrológusok is bizonyítják. Azt is megmutatják, hogy az ég adományai szellemünknek a világszellemhez való igazítása révén kerülhetnek át testünkbe és lelkünkbe. Ezt egyrészt a mi szellemünk segíti elő, mely számunkra közvetítő elem, s amelyet ekkor a világszellem erősít meg, másrészt pedig a bolygók sugarai révén történik, melyek kedvezően hatnak szellemünkre, amely a sugarakhoz hasonló természetű, és képes önmagát az égiekhez igazítani.

A harmadik fejezetben Ficino ismét a világszellem közvetítő szerepét ecseteli, mely kapocs a világ teste és lelke között, majd ekképp részletezi a világszellem *származását, minőségét és működését*: A világ szellemét a világlélek nem a négy elemből (föld, víz, levegő, tűz) állítja elő, ahogy mi a saját szellemünket a mi testnedveinkből, hanem közvetlenül a saját teremtőerejéből („platonista vagy

⁹ „Quamobrem sanguis spiritui servit, spiritus sensibus, sensus denique rationi.” Ficino: De vita, I. könyv, 2. fej.

¹⁰ „Tenuissima sanguinis pars fluit in cordis fontem, ubi vitalis viget virtus. Inde creati spiritus cerebri et, ut ita dixerim, Palladis arces ascendunt.” Uo.

¹¹ A De vita III. könyvének 1–4. fejezeteinek fordítását bevezető tanulmánnyal ld. Frazer-Imregh: Ficino: Három könyv az életről, III, 1–4.

plótinوسي megfogalmazásban”) mintegy túlcserélve, s ezzel együtt teremti meg a csillagokat. Rögtön ezután, ennek révén hozza létre a négy elemet, mintha a világszellem erejében benne lenne minden. A világszellem nagyon finom test, köztes minőség lélek és test között. Erejében a legkevesebb van a földi természetből, több a vizesből, még több a levegősből, a legtöbb a tüzesből és a csillagokéból. A világszellem mindenütt jelen van, és minden keletkezésben annak közvetlen szerzőjeként és mozgásként működik.

A világszellem ezen egészen eredeti felfogásának forrásait Ficinónál véleményem szerint egyrészt a *Chaldeus orákulumok*ban, másrészt az azt tovább hagyományozó újplatonikus szerzőkben kell keresnünk.¹² Most pedig rátérek az asztrológiának a középkori egyetemeken való jelenlétére, és példaképpen megemlítek néhány korabeli orvosi asztrológiai művet is.

AZ ORVOSI ASZTROLÓGIA NÉHÁNY KORÁBBI PÉLDÁJA

A középkori egyetemeken a hét szabad művészet közül a quadriviumhoz tartozó csillagászat sem korlátozódott pusztán a csillagászati földrajzra, hanem asztrológiai tanításokat is tartalmazott – lásd Albertus Magnus *Speculum astronomiae* (1260) című munkáját.¹³ A XII. századi Itáliában és a XIII. századi Hispániában számos fordítás készült az ókori forrásokból merítő IX–XIII. századi perzsa, szír és arab szerzők arab nyelvű asztronómiai, asztrológiai, orvosi, sőt orvosi asztrológiai munkáiból – például Mesue, Rhazes (vagy Rasis), Haly Abenrudian, Avicenna, Serapius és Alcabitus¹⁴ műveiből. Alcabitus *Liber isagogicus ad scientiam iudicalem astronomiae* című írását 1473-ban nyomtatásban is kiadták Velencében, melyet 1521-ig további tizenegy kiadás követett. E munka latinra fordítását egyébként Bölcs Alfonz, Kasztília királya (1221–1284) rendelte el Johannes Hispalensis által, Ptolemaios *Tetrabyblos*ával és a pseudo-ptolemaios *Centiloquium*mal egyetemben (Haly Abenrudian kommentárjaival), hogy az asztronómia és az asztrológia oktatását elősegítse.¹⁵ Johannes

¹² Ficino a következő helyeken hivatkozik a *De vitá*ban a „káldeusokra”: III, 9, 18, 21, 22, 23, 26. A 26. fejezetben Iamblichos véleményét idézi a káldeusokról, itt és a 22. fejezetben egyértelmű, hogy az *Oracula Chaldaicára* utal.

¹³ Zambelli: *The Speculum Astronomiae and its Enigma*.

¹⁴ Itt a latinos nevükön említem őket, a szír Alcabitus kivételével mindegyikük szerepel alább a további jegyzetekben. Az előbbi teljes neve Abu al-Saqr Abd al-Aziz Ibn Uthman Ibn Ali al-Qabisi l-Mawsili (? – 967). Műve 25 arab és több mint kétszáz latin kéziratban maradt fenn.

¹⁵ Al-Qabisi (Alcabitus): *The Introduction to Astrology*.

Hispalensisszel lefordította továbbá Al-Kindī *De radiis stellarum* (Az égitestek sugarai)¹⁶ és *Liber de iudicio astrorum* (A csillagok megítélése) című munkáit is.¹⁷

A középkorban valós szerző és keletkezési dátum nélkül terjedt az az arabról latinra fordított munka, amely a *Secretum secretorum* címet viselte – ez asztrológiai, táplálkozási, orvosi és fiziognómiai ismereteket foglal össze, sőt a talizmánokról is értekezik. Bevezetője a királytükör műfajához igyekszik hasonlóná tenni: úgymond Nagy Sándorhoz intézi intelmeit, ezért hamisan Aristotelésnek tulajdonították.¹⁸ Egy másik, kizárólag orvosi-asztrológiai tematikájú összefoglalás, Nicolaus da Paganica *Compendium medicinalis astrologiae* című, 15 fejezetből álló műve 1320 és 1340 között keletkezhetett Közép-Itáliában.¹⁹

A Ficinót megelőző időszakban tehát már születtek orvosi asztrológiai művek:²⁰ A szerző által is többször idézett, Párizsban, majd Padovában oktató Pietro d'Abano egyik művében az asztrológiát mint valós és igen hasznos tudományt mutatja be (ez a *Lucidator dubitabilium astronomiae – Az asztronómiával kapcsolatos kétségek tisztázása*, 1303), főművében pedig egy külön értekezést szentel az asztrológiai tudásnak az orvoslásban való hasznosításáról. Ez utóbbi címe: *Conciliator differentiarum quae inter philosophos et medicos versantur – A filozófusok és az orvosok nézetkülönbségeinek elsimítása*.²¹ A padovai egyetemen a Pietro d'Abano nyomdokaiban s az ő tisztelőjeként tanító Biagio Pelacani da Parma²² csak egyike azoknak a korabeli orvosoknak, akiknek természetfilozófiai műveiben és praxisában összekapcsolódott a gyógyítás az asztrológiával. Tanítványa, a ferrarai d'Esték²³ udvari orvosává

¹⁶ Al-Kindī: *De radiis*.

¹⁷ A toledói asztrológiai-mágikus irodalomról ld. Láng: *Unlocked Books...*, és Láng: *Mágia a középkorban*.

¹⁸ Ld. Williams: *The Secret of Secrets...*

¹⁹ Nicolaus de Paganica: *Compendium medicinalis astrologiae*.

²⁰ Az asztrológiai orvoslás történetéről ld. French: *Astrology in medical practice*, 30–59; Akasoy – Burnett – Yoeli-Tlalim: *Astro-Medicine...*; Azzolini: *The Duke and the Stars...*

²¹ Nyomtatásban 1472-ben jelent meg először Mantovában. A 210 rövid értekezés közül a 10. tárgyalja ezt a kérdést: „An quis existens medicus possit conferre per scientiam astrorum in salutem aegroti” („Orvos lévén valaki hasznosíthatja-e a csillagok tudományát a beteg egészsége érdekében”). D'Abano további asztrológiai tematikájú művei még a *De motu octavae sphaerae* (A nyolcadik szféra mozgásáról), mely a precessió jelenségének hatását vizsgálja az egyes országokra, területekre vetítve; valamint az emberi fiziognómia, azaz a kinézet és a jellem összefüggéseit asztrológiai szempontok alapján vizsgáló *Compilatio physiognomiae*.

²² Biagio Pelacani da Parma (1355k–1416), Bolognában és Paviában is tanított. Életművéről ld. Federici Vescovini: *Astrologia e Scienza...*

²³ Leonello (1407–1450) és testvére, Borso d'Este (1413–1471). Mindketten bőkezű pártogói voltak a tudományoknak és a művészeteknek, a ferrarai egyetem felvirágoztatása is az ő működésükhöz kapcsolódik.

lett Michele Savonarola,²⁴ aki a padovai és később a ferrarai egyetemen is tanított orvoslást és asztrológiát, a *Speculum physiognomiae* című művében fejti ki a kéz- és arctípusok, illetve az egyéb külső testi jegyek jellemmel és jellemző betegségekkel felfedhető összefüggéseit, főként az asztrológiai vonatkozások fényében.²⁵ Végül Ficino kortársa, a budai udvarban is tevékenykedő Galeotto Marzio²⁶ szintén a padovai egyetemen szerezte orvosi doktorátusát. Még a Guarino iskolájában töltött ferrarai évei alatt ismerkedett meg Michele Savonarolával és műveivel, melyekből – Pietro d’Abano és mások írásai mellett – sokat merített *De doctrina promiscua* című művéhez, különösen annak asztrológiai szempontú orvosi és fiziognómiai fejezeteihez.²⁷ – Az orvosi asztrológiai irodalom fenti példái után lássuk, hogy az asztrológiának a reneszánsz kori elterjedtségét és elfogadott voltát miként mutatják az ilyen tárgyú freskók, festmények, mázas tondók, illetve hogyan jelenik meg Firenzében, a Mediciek környezetében az asztrológia költeményekben, ünnepeken, sőt az egyetemi oktatásban is, immár az orvoslástól függetlenül.

UDVARI ASZTROLÓGIA ITÁLIÁBAN

Az uralkodók vagy épp a városi vezetők asztrológiai érdeklődését mutatják az ilyen tárgyú festészeti ciklusok: A padovai Palazzo della Ragione, a város egykori igazságügyi és kereskedelmi központjának főterme 333 képet magába foglaló freskóit eredetileg Giotto festette meg Pietro d’Abano asztrológiai koncepcióját követve;²⁸ a ferrarai Palazzo Schifanoia dísztermének a tizenkét hónapot asztrológiai jegyekkel és egyéb utalásokkal bemutató freskóciklusa Borso d’Este megrendelésére készült el;²⁹ a római

²⁴ Michele Savonarola (Padova, 1385 – Ferrara, 1468), orvos, humanista, tudós, a dominikánus Girolamo Savonarola nagyapja, Pietro d’Abano naturalista orvosi hagyományának továbbvivője. Igen termékeny szerző, orvosi művei közül legnépszerűbbek a *Pratica maior* (*Pratica de aegretudinis a capite usque ad pedes*) és a *De febribus*. Kutatta az abanói gyógyvíz összetételét, leírta hatását. Olasz nyelven írt traktátust a terhes nők és a kisgyermek gondozásáról, a gyermeknevelésről.

²⁵ Vö. Vigh: „Természeted az arcodon”... , 53–58.

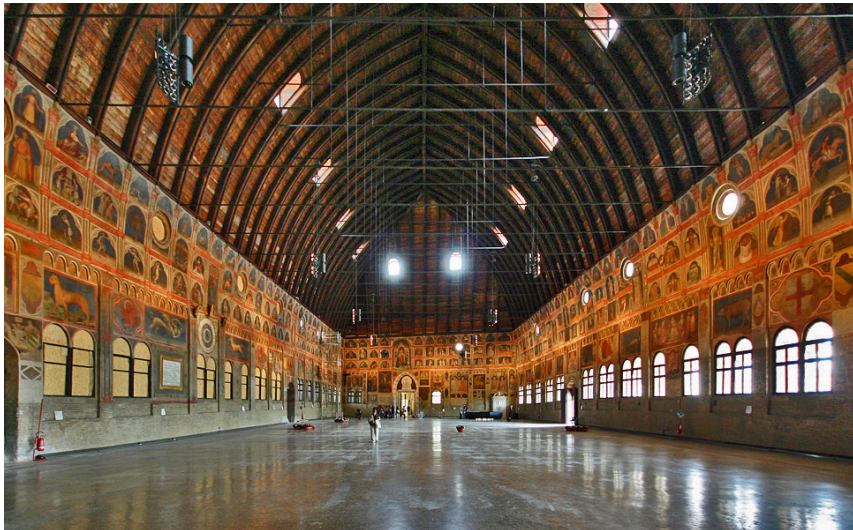
²⁶ Galeotto Marzio (Narni 1424k – 1494k) 1445-től Ferrarában tanul rétorikát és poétikát a humanista Guarino Veronese iskolájában. Itt barátkozik össze Janus Pannoniusszal, aki később Magyarországra hívja, így kerül előbb Vitéz János, majd később Mátyás király benső köreibbe. Orvosi asztrológiai művei közül a *De homine* címűt Vitéznek ajánlotta, akivel közösen emendálta Manilius *Astronomicáját*. Részletes életrajzát magyarul ld. Békés: *Asztrológia...Galeotto Marzio műveiben*.

²⁷ Uo, 14, 59–60, 71, 132.

²⁸ Giotto freskói 1420-ban egy tűzvész során elpusztultak, de 1425 és 1440 között Niccolò Miretto és Stefano da Ferrara az eredeti koncepció alapján pótolta őket. Ld. Federici Vescovini: *Pietro d’Abano e gli affreschi astrologici*, 50–75.

²⁹ Ezt Pellegrino Prisciani asztrológus, asztronómus és udvari könyvtáros sugallatai alapján Francesco Cossa és más ferrarai mesterek festették 1470 körül. Ld. Warburg: *Astrologie im Palazzo*

Villa Farnesina *Sala di Galatina* elnevezésű termének mennyezetét Agostino Chigi szintén a saját horoszkópja alapján festtette ki az adott csillagállások szerint;³⁰ míg a mantovai Palazzo del Te *Sala dei Venti* termének mennyezeti freskóit ismét a hónapok, a csillagjegyek, az őket uraló istenalakok és a hozzájuk tartozó karakterek ábrázolásával a megrendelő, II. Federico Gonzaga horoszkópja szerint állították össze.³¹

Niccolò Miretto és Stefano da Ferrara:
A Palazzo della Ragione asztrológiai freskóciklusa, Giotto
 leégett freskóciklusa alapján, 1425–1440, Padova

Itt csak a legismertebb asztrológiai tárgyú freskókra utalunk, melyek láthatóan fontos szerepet töltek be az uralkodói reprezentációban, a további példákat hosszan sorolhatnánk. Általános volt az a gyakorlat, hogy az uralkodók és a rangosabb egyházi vezetők udvari asztrológust tartottak, s a fontosabb események időpontjának kijelölésében csillagásztuktól kértek segítséget, illetőleg egészségügyi kérdésekben fordultak hozzájuk tanácsért (betegség lefolyása, várható élettartam tekintetében).

Schifanoia 179–193. (Magyarul: Széphelyi: MNHMOEYNH. 193–213. A freskóról ld. még: Bertozzi: *La tirannia degli astri*...

³⁰ A mennyezeti freskókat 1510-ben készítette el Baldassare Peruzzi. Értelmezésüket ld. Saxl: *La fede astrologica di Agostino Chigi*...; Quinlan-McGrath: *The Astrological Vault of the Villa Farnesina*..., 91–105.

³¹ A ciklus programjának összeállítója Luca Gaurico asztrológus, kivitelezője Giulio Romano, aki a palota egyéb termeit is kifestette 1525 és 1535 között. Ld. Gombrich: *The Sala Dei Venti*..., 189–201; Lippincott: *The Astrological Decoration*... 216–222. Silvestri: *Luca Gaurico e l'astrologia*..., 299–315.

Francesco Cossa: *Március*, freskó, 1468–1470.
 Ferrara, Palazzo Schifanoia, Salone dei Mesi.

Francesco Cossa: *Aprilis*, freskó, 1468–1470. Uo.

Maestro dagli occhi spalancati: *Június*, freskó, 1468–1470. Uo.

Maestro dagli occhi spalancati: *Július*, freskó, 1468–1470. Uo.

Francesco Cossa: *A Kos dekánja. Uo.*

Francesco Cossa: *A Bika dekánja. Uo.*

Baldassare Peruzzi: A Sala di Galatea mennyezete, Perseus és a Gorgó, freskó, 1511, Róma, Villa Farnesina.

Baldassare Peruzzi: A Sala di Galatea mennyezete, Kallistó, uo.

Baldassare Peruzzi: *A Vénusz a Bakban, Apolló (a Nap) a Nyilasban, uo.*

Baldassare Peruzzi: *A Merkúr a Skorpióban, a Mars a Mérlegben*, uo.

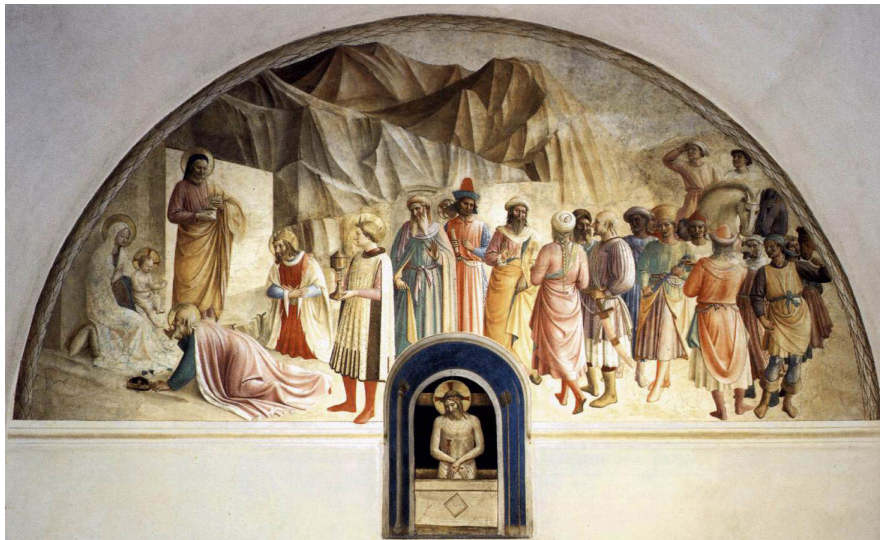

Giulio Romano: A Sala dei Venti mennyezeti freskója, 1531–1535, Mantova, Palazzo Te.

ASZTROLÓGIA ÉS ASZTROLÓGUSOK FIRENZÉBEN, A MEDICIEK KÖRNYEZETÉBEN

Cosimo de' Medici védőszárnyai alá kerülve az ifjú Ficino is egy olyan társadalmi közegben lelt otthonra, ahol az asztrológia nem számított üldözendőnek, sőt. A Mediciek anyagilag támogatták a *Compagnia dei Magi*, azaz a Háromkirályok testvériségét Firenzében, akiket a szó eredeti (perzsa) értelmében bölcs és tekintélyes asztrológusoknak tekintettek.³² Ünnepeket a testvériség szervezésében minden január hatodikán díszes felvonulás koronázta meg, mely (a Cosimo által jelentős

³² Erre utal Cosimónak a San Marco kolostorban levő cellája Adorazione freskóján közvetlenül a háromkirályok mögötti alak kezében az armilláris gömb. (Beato Angelico és tanítványa, Benozzo Gozzoli műve.) Ld. Hatfield: *The Compagnia de' Magi*, 107–161.

Beato Angelico: *Háromkirályok imádása*, 1438.
Firenze, San Marco dominikánus kolostor, 39. cella.

összegekkel támogatott) dominikánus San Marco kolostortól a Medici-palota érintésével haladt keresztül a városon. A család tagjait ezért is örökítették meg több ízben a háromkirályok képében vagy azok társaságában.³³

³³ Vö. pl. Sandro Botticelli *Háromkirályok imádása* c. képét, ahol a térdeplő alak Cosimo de' Medici, mellette fiai, Piero és Giovanni, Cosimo mögött Lorenzo, vele szemben testvére, Giuliano. A további alakok a Mediciek rokonai, barátai vagy pártfogoltjai, pl. Lorenzo Tornabuoni, Filippo Strozzi és Ióannés Argyropulos is szerepelnek a festményen, jobb szélén pedig maga a festő. A megrendelő Piero barátja, Gaspere del Lama volt, a bankárok céhének képviselője, aki a festményt a Santa Maria Novella templomban kialakított temetkezési kápolnájába szánta oltárkép gyanánt. A kép 1475-ben készült, amikor már sem Cosimo, sem Piero, sem Giovanni nem élt. (Ma az Uffizi Képtárban található.) További ilyen ábrázolás Piero felkéréséből Benozzo Gozzoli freskója a Palazzo Medici-Riccardiban, a családi kápolnában, mely a Háromkirályok és kísérierik vonulását mutatja be a Medici család tagjainak idealizált portréival, egzotikus állatokkal, keleties viseletben. 1446-ban Cosimo megrendelésére Michelozzo tervezte a Vízkereszt napján a szokásos felvonulást, mely különösen látványos volt, ez lehetett a freskó előképe.

Sandro Botticelli: *Háromkirályok imádása*, 1475k. Firenze, Uffizi.

1442-ben, a firenzei San Lorenzo székesegyház régi sekrestyéjének felújításakor, amelyre éppen Cosimo adott pénzt,³⁴ Brunelleschi kupoláját belül Pesello³⁵ a csillagos égbolt csillagképeket megelevenítő ábrájával díszítette, a Zodiákust az Oroszlántól a Kos jegyéig mutatva, a sarki csillagképek közül a Nagymedve, a Kocsihajtó, Perseus és más csillagképek alakjaival.³⁶ Valószínűleg egy, a székesegyház vagy a Mediciek számára jelentős csillagállást jelenített meg a művész jó negyven évvel a *De vita* elkészülte előtt.³⁷ A *De vita* III. könyve 19. fejezetében Ficino egyenesen azt ajánlja, hogy a hálószobánk mennyezetét a világegyetem modelljével díszítsük: a szférák, a csillagok és a Föld ábráival – szemlélődő és terapeutikus céllal.

³⁴ A Mediciek aztán ide temetkeztek, és később Michelangelo allegorikus szobraival díszítették.

³⁵ Giuliano d'Arrigo, 1367–1446, Firenze.

³⁶ A Nap a Rák és az Ikrék határán áll, inkább még a Rákban, a Hold pedig egyértelműen a Bikában.

³⁷ Aby Warburg azt feltételezte, hogy 1422. július 22-e, a San Lorenzo főoltárának felszentelési dátumához köthető az ábrázolt együttállás, ld. Warburg: Eine astronomische Himmelsdarstellung..., 34–36. Patricia Fortini-Brown szerint 1439. július 6-át, a firenzei zsinat zárónapját: Fortini Brown: Laetantur caeli..., 179–180. Az ezredvégi restaurálások után a 1442. július 4-ei dátum is felmerült, lásd erről: Blume: Astrologie und Naturstudium..., 126–138.

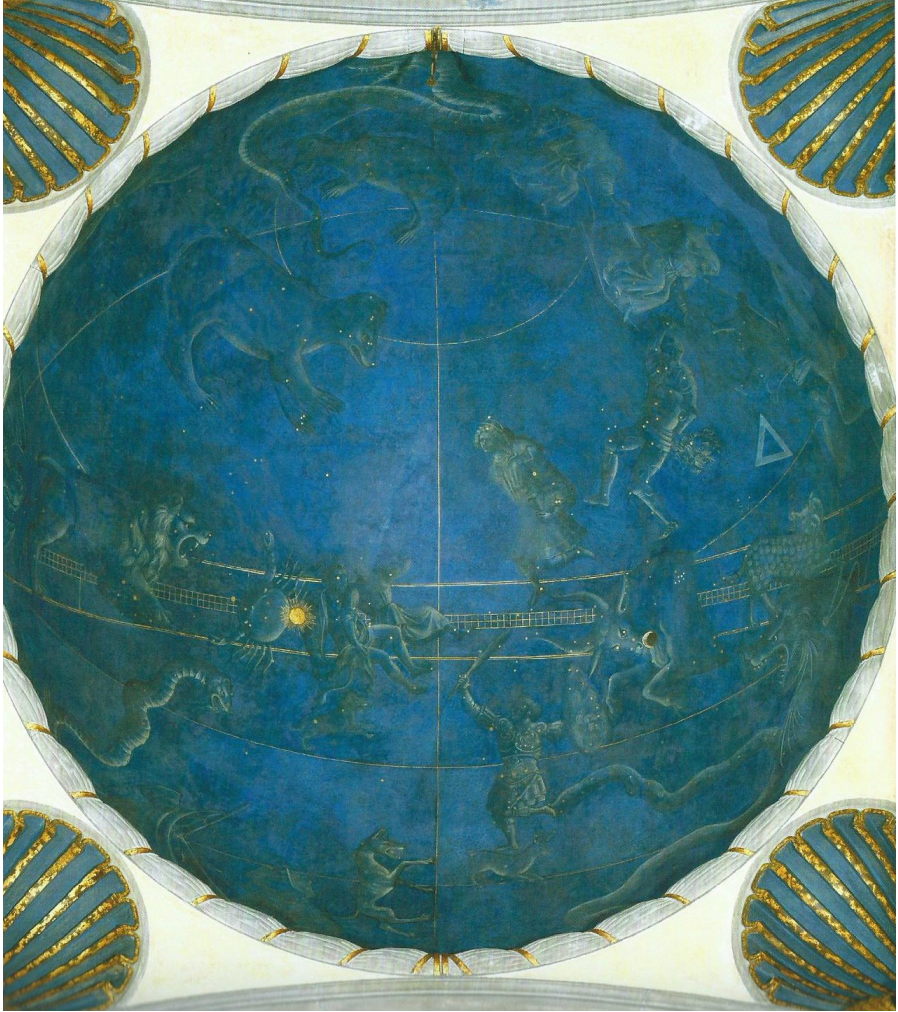
Benozzo Gozzoli: *Háromkirályok vonulása*, 1459–1562, Firenze, Palazzo Medici-Riccardi.

Cosimo elsőszülött fia, Piero (Lorenzo apja) dolgozószobája falait Luca della Robbia állatövi jegyeket és a hozzájuk tartozó hónap munkáit ábrázoló mázas kerámia tondóival díszítette a Medici-palotában.³⁸

Békés Enikő szerint³⁹ Lorenzo a saját attribútumaként használta a Bak szimbólumát, mivel január 2-án született, valamint Mars alakját, ugyanis aszcendense a Skorpióban volt, ennek pedig a Mars az uralkodó bolygója. Békés azt is írja, hogy „a források szerint” Lorenzo az 1469-es *giostrán* egy ezekkel a jelképekkel díszített sisakot viselt, melyet egy metszet is megörökített (bár hozzáteszi, hogy a metszeten sisakot viselő férfi nem Lorenzo). Bár Békés Enikő itt nem nevezi meg forrásait, a feltételezhető forrásban, Luigi Pulci (Lorenzo ifjúkori kebelbarátja) *La giostra di Lorenzo de’ Medici* című *volgare* nyelvű *ottava rime* versformájú kiséposzában nem szerepel ilyen sisak, amelyet Lorenzo viselt volna, csupán az elnyerhető díjak között ír le Pulci egy

³⁸ A tondók 1450 és 1456 között készültek, ma a londoni V&A Múzeumban találhatóak. (A palota megvétele után a Riccardi család a szobát átalakította.)

³⁹ Békés: *Asztrológia...*, 76.

Giuliano Pesello: *A csillagos égbolt*, freskó, 1442k. Firenze, San Lorenzo, régi sekrestye.

arannyal és ezüsttel kivert sisakot, amelyen vörös sas és Mars alakja volt látható.⁴⁰ A kérdéses sorokban a „sopra sua stella” – „csillaga fölött” kifejezés valóban utalhat egy csillagkép ábrázolására, csak épp nem tudni, melyikére.

⁴⁰ Lapszélén: Gli onori della giostra; mellette az ottava rime első két sora (az „a iiii” jelzetű oldal után): „L’aquila rossa in su l’elmetto un Marte / sopra sua stella fe d’argento e d’oro.” Pulci: La giostra di Lorenzo de’Medici.

Luca della Robbia: *Február, április, október, december*, mázas kerámiák, 1450–1456, London, Victoria and Albert Museum, a szerző felvételei.

Lorenzo asztrológia iránti vonzódását inkább bizonyítja a hét bolygóról szóló verse, a *Canzona de' sette pianeti*, mely az egyes bolygók emberi szervezetre gyakorolt hatásait tárgyalja.⁴¹ A vers 1490-ben született,⁴² egy évvel a *De vita* után, s mivel Ficino, mint említettük, az egybeillesztett három könyvet Lorenzónak ajánlotta, ez ihlető erővel bírhatott utóbbi számára.⁴³ A hét bolygót – szintén Lorenzo rendezésében és költségen – ebben az évben a karneváli menetben is felvonultatták díszes jelmezekben, nagy pompával ábrázolva, amint ezt Naldo Naldi meg is örökítette egy elégiájában.⁴⁴

Pierleone Leoni,⁴⁵ Lorenzo egyik orvosa asztrológus is volt,⁴⁶ ami azért is érthető, mert a padovai egyetemen tanított orvoslást, ahol, mint láttuk, ennek nagy hagyománya volt. Leoni, akinek Lorenzo a pisai egyetemen is megbízást adott, Ficinóval és Pico della Mirandolával is megismerkedett, és sűrű levelezést folytatott mindkettőjükkel. Lorenzo másik, firenzei származású orvosa, akinek tanulmányait még nagyapja, Cosimo és apja, Piero támogatta, a három Benivieni-fivér egyike, Antonio volt,⁴⁷

⁴¹ A vers első szakasza: „Sette pianeti siam, che l'alte sede / lasciam per far del cielo in terra fede. / Da noi son tutti i beni e tutti i mali, / quel che v'affligge miseri, e vi giova; / ciò ch'agli uomini avviene, agli animali / e piante e pietre, convien da noi muova; / sforziam chi tenta contro a noi far pruova; / conduciam dolcemente chi ci crede.” Lorenzo de' Medici: *Tutte le opere*, 155–156. A teljes vers fordítása bevezetővel az Antikvitás és Reneszánsz 10. számában (2022/2) fog megjelenni.

⁴² Martelli: *Una vacanza letteraria di Lorenzo...*, 37–49.

⁴³ Castelli: *Motivi astrologici ed ermetici...*, 55–78; 62–72; Federici Vescovini: *Lorenzo Il Magnifico e l'astronomia...*, 77–106.

⁴⁴ Naldo Naldi: *Elegia in septem stellas errantes...*

⁴⁵ Pierleone Leoni vagy Pierleone da Spoleto (Spoleto, 1445 – Firenze, 1492. április 9.), orvos, filozófus, asztrológus. Valószínűleg Rómában tanult, filozófiából és orvoslásból doktorált, majd meghívást kapott a padovai egyetemre, ahol élete végéig orvoslást tanított. Lorenzo katedrát adott neki az általa újjászervezett pisai egyetemen is. Itt került kapcsolatba a Lorenzo körül csoportosuló filozófusokkal és művészekkel. Királyok és fejedelmek folyamodtak hozzá gyógyításért: a nápolyi király, a calabriai herceg, Milánóban Lodovico il Moro, és talán VIII. Ince pápa. Így lett Lorenzo orvosa is. Lorenzo halálakor (hamisan) mérgezéssel gyanúsították meg, és megfojtották; a bérgyilkost valószínűleg fia, Piero il Fauto küldte rá. Vö. Rotzoll: *Pierleone da Spoleto...* Fabroni (*Historia Academiae Pisanae*, 72.) a következő írásokat tulajdonította neki: *Commentarii in Galenium*, *Commentarii de rebus mathematicis*, *Opusculum de anulís aliisque signis magicis*, *Synopsis in hominis naturam*, *Varia opuscula*. Biztos szerzőségű azonban csak a következő három: *De urinis* – ez nyomtatásban is megjelent Velencében 1514-ben; *Opus medicarum curationum*, *Recollectiones de febribus*.

⁴⁶ Vö. Lerner: *The prophetic manuscripts...*, 97–116.

⁴⁷ Antonio Benivieni (1443–1502), fivérei: Girolamo (1453–1542), a költő, Giovanni Pico della Mirandola közeli barátja és Domenico (1460k–1507) a filozófus-teológus, aki logikát adott elő a pisai egyetemen, később Savonarola védelmezője. Antonio a Medicek támogatásával és környezetében irodalmi tanulmányokkal és a görög nyelv elsajátításával kezdte, majd Pisában és Sienában orvosi doktorátust szerzett, dokumentálhatóan 1470-től gyógyított. Lorenzónak ajánlott első írása 1464-ben a nagyapja halálára írt dicsőítő beszéd volt: Ἐγκώμιον Cosmi. A lentebb említendő

Ficino platonikus akadémiájának tagja. Orvosi művei mellett egy asztrológiai témájú írást is alkotott *De cometa* címmel, melyet Lorenzo öccsének, Giulianónak ajánlott. Családi visszaemlékezéseiben könyveinek tematikus katalógusát is hátrahagyta: a 169 latin kézirat közül 8 asztrológiával foglalkozott, 6 görög kézírata között pedig ott volt Ptolemaios *Tetrabyblosa* is.⁴⁸ Antonio Benivieni azért is érdekes számunkra a *De vita* szempontjából, mert írt egy hasonló tematikájú művet a helyes életmódról és a hosszú életet biztosító előírásairól *De regimine sanitatis* címmel,⁴⁹ melyet Ficinóhoz hasonlóan Lorenzo de' Medicinek ajánlott. Még két korabeli szerző dedikált asztrológiai tárgyú írást Lorenzónak: a veronai Benedetto Maffei,⁵⁰ aki a római kúriában volt jegyző, *Breve compendium de futuris eventibus rei rusticae* címen az asztrológiai ismeretek mezőgazdasági hasznosításának módjait foglalta össze számára, valamint a költő és asztrológus Lorenzo Bonincontri,⁵¹ aki Nápolyban Aragóniai Alfonz, majd fia,

De regimine sanitatis mellett neki címezte még a *De peste* című írását is, mely a ragály idejére írta elő a szükséges tennivalókat. (Ficinónak is volt hasonló tárgyú és című írása.) Antonio Firenzében nagy megbecsülést szerzett pontos diagnózisaival és a gyógykészítmények bölcs használatával, valamint eredményes sebészi beavatkozásaival. A kórbonctan alapjait fektette le azzal, hogy az elhalt betegek tüneteit boncolás során vizsgálva leírta megfigyeléseit; ezeket azonban életében nem adta ki. Öccse, Girolamo jelentetett meg 111 esetleírást a mintegy háromszázból *De abditis nonnullis ac mirandis morborum et sanationum causis* címmel 1507-ben Firenzében, Giovanni Rosati orvossal közösen. Ld. Puccinotti: *Storia della medicina*, 584–599; Della Torre: *Storia dell'Accademia Platonica...*, 780–783; Esmond R. Long: *A History of Pathology*, London, Baillière, 1928, 50–56; Thorndike: *A History of magic and experimental Science*, 586–592.

⁴⁸ A kéziratok tematikus megoszlása: 1–21.: filozófiai; 22–28.: logikai; 29–60.: rétorikai; 61–63.: egyházi; 64–136.: orvosi; 137–145.: asztrológiai; 146–169.: vegyes; számozáson kívül 6 görög nyelvű kézirat. Ld. De Vecchi: *La vita e l'opera di ...Antonio Benivieni...*, 103–122; Uő.: *I libri di un medico umanista...*, 293–301.

⁴⁹ Antonii Benivienii *De regimine sanitatis ad Laurentium medicem*. A mű nem sokkal 1470 után keletkezhetett, Benivieni ugyanis így beszél róla ajánlásában: „primuni nostruni in medicina preludium” – „első zsengénk az orvostudományban.”

⁵⁰ Benedetto Maffei (Verona, 1428 – Róma, 1494) két fivérével együtt fiatalon Rómába ment, és a Kúriában teljesítettek szolgálatot. Hármójuk közül Benedetto tett szert a legnagyobb tekintélyre úgy is mint a humanizmus és az irodalomtudomány elkötelezett művelője és mecénása. Elsőként adta ki Cicero leveleit (*Epistulae selectae*, Schöemberger betűivel, Róma, 1483), hatalmas könyvtára nyitva állt minden kutató számára. Máig kiadatlan mezőgazdasági-asztrológiai művét a párizsi Bibliothèque National 7583. sz. kézírata foglalja magában több levele és egy erkölcsfilozófiai írása mellett: *Libellus de moribus suorum temporum*, melyet Marco Balbónak ajánlott. Ld. Bedon: *I Maffei e il loro palazzo...*, 48; Farenga: *Editori ed edizioni a Roma...*, 55–63; 129; Cosenza: *Biographical and bibliographical Dictionary...*, 2054.

⁵¹ Lorenzo Bonincontri, költő, humanista, asztrológus (San Miniato, 1410 – Róma, 1491). Fiatalon szabadságharcosként küzdött a firenzeiek hatalma ellen, majd zsoldosnak állt Francesco Sforza seregébe. Miután súlyosan megbesült, pisai birtokaira ment, majd Rómába s végül Nápolyba utazott, ahol Alfonso és fia, Ferdinando d'Aragona szolgálatába állt. Történeti műveket és verseket szerzett számukra. 1458-ban feleségét és két gyermekét elveszítette a pestisben; ugyanekkor

Ferdinánd szolgálatában állt, s a *Magnifico* kegyéből térhetett vissza öregkorára szülőföldjére, Toszkánába, miután a következő, hexameterben írt latin nyelvű asztrológiai tankölteményét neki címezte: *Rerum divinarum et naturalium*.⁵²

Bonincontri 1475 októberében érkezett Firenzébe, és számunkra különösen érdekes, hogy szinte azonnal barátságot kötött Ficinóval, aki őt „poeta astronomicus astronomusque poeticus”-nak, azaz „csillagász költőnek és költői csillagásznak” nevezte. Hogy később is kapcsolatban maradtak, arról Ficino levelei tanúskodnak.⁵³ Bonincontri 1475 és 1478 között a firenzei egyetem asztrológia tanszékén Manilius *Astronomicon*-ját adta elő, mellyel akkor már csaknem húsz esztendeje foglalkozott. Ekkor írta hozzá kommentárjainak javát, melyeket firenzei tartózkodását követően tovább tökéletesített, és Rómában, 1484-ben adott ki.

Ficino számára a Bonincontrival való találkozás különös ihlető erővel bírhatott, hiszen Bonincontri elsősorban költő és humanista volt⁵⁴ – korábban elégiái mellett a szicíliai és a nápolyi királyság történetét feldolgozó *annales* jellegű műveket alkotott.⁵⁵ Ficino asztrológia iránti érdeklődését is éppen Bonincontri Maniliushoz írott tankölteménye keltette fel. Bonincontri egyébként 1469 és 1472 között írta a *Magnificónak* ajánlott munkáját, mely a világ és az ember természetét, a csillagok hatását tárgyalta főként teológiai-filozófiai megközelítésben.⁵⁶ Dedikáció gyanánt elé illesz-

pártfogója, Alfonso is elhalálozott. Ezután kezdett el asztrológiával foglalkozni. Manilius *Astronomicon*-ját saját kezűleg másolta le magának egy Antonio Beccadellitől (a Panormitától) kölcsönkapott kéziratból. A cataniai asztrológus, Tolomeo Gallina segítségével alapozta meg asztrológiai tudását költeményeihez és kommentárjaihoz. A legnagyobb befolyású nápolyi humanista, Giovanni Pontano barátságát is élvezte, akihez latin nyelvű verseket írt, melyben annak boldog házasságát dicsérte. Halálakor sírversét is megírta, melyben „nobilis astrologus”-nak nevezi Pontanót. Honvágya miatt Lorenzo de’ Medicihez fordult, kegyeit a neki ajánlott asztrológiai költeményével nyerte el, így költözött vissza 1475-ben Toszkánába. 1478-ban elfogadta a firenzei sereg kapitányának, a pesarói Costanzo Sforzának a felkérését, hogy legyen családi történetírója és asztrológusa. Ennek halála után 1484-ben Rómába ment, ahol az Accademia Pomponia koszorús költővé avatta. IV. Sixtus pártfogását élvezte, az ő meghívásából tanított asztrológiát a római egyetemen. Utolsó éveiben támogatója Giuliano della Rovere bíboros volt, ő biztatta Manilius-kommentárjának tökéletesítésére és kiadására.

⁵² Lorenzo Bonincontri: *Rerum divinarum et naturalium*.

⁵³ Ficino: *Epistolarum libri XII*, in uó.: Opera, I, 655, 750, 787, 858, 937.

⁵⁴ Ld. Della Torre: *Storia dell'accademia platonica*, 681–687. (Különös tekintettel a platonizmus hatására Bonincontri műveiben.)

⁵⁵ Lorenzo Bonincontri: *Historia utriusque Siciliae* (más címen: *De ortu regum Neapolitanorum*), ez a normannoktól az aragóniaiakig beszéli el a nápolyi királyok történetét (1041–1436), Antonello Petruccinak ajánlva, tíz könyvben; *Chronicon sive annales ab anno 903 ad annum 1458*, Nápoly részletes története Aragóniai Alfonz haláláig, az 1360 és 1458 közötti részt Muratori adta ki 1732-ben: *Rerum Italicarum Scriptores*, XXI, Mediolani. Ld. Bollea: *Per l'edizione...*, 580–588. (Ebben bőséges információ a kéziratokról.) De Marinis: *La biblioteca dei re d'Aragona*, 34.

⁵⁶ Ld. Benedetto Soldati: *La poesia astrologica nel '400*, 105–198.

tette saját életéről írt elégiáját *Descriptio vitae meae* címmel. A *Rerum divinarum et naturalium*hoz hasonló epikus költeménye a *De rebus coelestibus* három könyve (1472–1475), melyet Aragóniai Ferdinándnak dedikált. Ez a Szentháromság lényegét és személyeinek mibenlétét fejtegeti, Isten és az angyalok harcát mutatja be, majd a csillagok és a bolygók tulajdonságait és járását ismerteti. E két epikus költeményéhez később kommentárt is írt.⁵⁷ IV. Sixtus számára kezdte el, s újabb támogatója, Giuliano della Rovere megbízásából fejezte be az ovidiusi címmel bíró *Fasti* tan-költeményének négy könyvét: *Fastorum sive dierum solemnium christianae religionis libri IV* (1484–1491).⁵⁸ Ez az egyházi naptár feldolgozása a szentek ünnepeit illetően, valamint csillagászati szempontból. (Ovidiuson kívül Tibullus és a kortárs Iacopo da Varazzo hatása is kimutatható benne.) Prózai művei közül még Firenzében írta 1477-ben kommentárját a pseudo-ptolemaiosi *Centiloquium*hoz és ugyanekkor ki-vonatolta Ptolemaios *Tetrabyblos*-át. Ezekon kívül még számos kisebb prózai művet is írt az asztrológia tárgykörében.⁵⁹ – Miután áttekintettük a reneszánsz kori asztrológiai tárgyú orvosi és irodalmi alkotásokat Ficino környezetében, lássuk, miként ír Ficino az életerőt szerinte leginkább segítő bolygókról!

FICINO A „KEGYOSZTÓ” BOLYGÓKRÓL

A *De vita* harmadik könyve negyedik fejezetének végén Ficino az emberi szellemek „szolárisá” és „joviálisá” tételének helyes idejét határozza meg Ptolemaiosra hivatkozva, merthogy – mint mondja – azok a Nap és a Jupiter sugarainak segítségével meríthetnek a legtöbbit a világszellemből. Mivel az asztrológiai hagyomány szerint a Hold az ég hatásainak legfőbb közvetítője, ennek pozíciója kulcsfontosságú a kedvező időpontok tekintetében. A Nap és a Jupiter, valamint a Vénusz és a Hold közötti harmóniakról már itt is szó esik, és ezt a tematikát folytatja Ficino

⁵⁷ E kommentárok kéziratban maradtak, ld. a firenzei Biblioteca Laurenzianában: Laur. Pl. XXXIV, 52; a Vatikáni Apostoli Könyvtárban: Vat. lat. 2844; és Urb. 703; és a milánói Ambrosiana Könyvtárban: Ambros. R. 12 sup.

⁵⁸ Rómában jelent meg 1491-ben S. Plank betűivel. Benedetto Soldati: *Gl'inni sacri d'un astrologo del '400*, 405–429. (Bonincontri utolsó római éveiről és a Fastiról.)

⁵⁹ Lorenzo Bonincontri: *Tabulae astronomicae* (Camillo Leonardival közösen, 1480), *Expositio super textum Alcabici; De vi et potestate mentis humanae*, Modena (Bibl. Estense, cod. α F, 6, 18; az utóbbit Patrizia Landucci Ruffo adta ki: Lorenzo Bonincontri e alcuni suoi scritti ignorati, 171–194.); *Tractatus electionum* (1489) – ez Johann Schoener rövid asztrológiai műveivel együtt jelent meg Nürnbergben, 1539-ben (Ascanio Sforzának ajánlva, ld. Ruffo: Lorenzo Bonincontri, 189.); *Integer tractatus de revolutionibus nativitatum* (1491), dedikációval a pesarói Giovanni Sforza számára; létezik egy név nélküli kiadása „ad F. Colotium” nyomdajelöléssel (vö. Riccardi: *Biblioteca matematica italiana*, I, 202–203; II, 103).

az ötödik fejezetben, ahol a Nap és a Jupiter mellett a Vénuszt jelöli meg harmadiként az emberi szellemek támogatójaként. Így ez a három bolygó, mint „a három Grácia”, együttesen „osztja a javakat”, azaz erősíti az emberi szellemeket a hozzájuk tartozó gyógynövények és egyéb gyógymódok révén. Javaik legfőbb közvetítői a már említett Hold és a Merkúr a kedvező aspektusaik, „rátékintéseik” révén. A Jupitert külön kiemeli Ficino, mert – mint írja – ez hatásaiban a legkiegyensúlyozottabb, és a másik két „kegyosztó” bolygó minősége is jelen van benne. A gyógyszereket tehát ezen bolygók kedvező állásakor kell elkészíteni.

A hatodik fejezet azt fejtegeti, hogy a már ismertetett háromféle emberi szellemhez tartozó háromféle erőt: a természeti, élet- és lelkierőt melyik bolygó támogatja. Ismét a Jupiter lesz az a bolygó, amely mindhárom erőt segíti; a Vénusz és a Hold a természeti és nemzőerőt, a Nap elsősorban az életerőt, de a másik kettőt is, a Merkúr a lélekerőt. A Hold közvetítő erején túl felhívja a figyelmet Ficino arra a tényre, hogy ez (mármint a Hold) minőségeit tekintve havi ciklusában leképezi a négy évszakot, napi ciklusában pedig négyféle módon befolyásolja a természetes nedveket és szellemeket. A Nap pedig az élétszellemeket befolyásolja hasonlóképpen négyféle módon a saját napi ciklusában. A Merkúr a Nappal együtt járva a lelki szellemeket ugyanúgy. Ezen ciklusok ismeretében tudja az orvos a megfelelő időpontot kiválasztani a szellemek helyreállítására. A Nap életadó erejét Ficino Iamblichosra, Iulianus császárra és Proklosra hivatkozva hangsúlyozza, a Jupiterrel kapcsolatosan annak mérsékletes hatását emeli ki ismét, a Vénusznak pedig vidámságot és termékenységét adó erőt tulajdonít. A „három Grácia”, azaz a „kegyosztó” bolygók kedvező állásait kell az orvosnak felhasználnia a gyógyszerek elkészítésében és alkalmazásában. – A fejezet hátralevő része a kedvező és kedvezőtlen helyzeteket ismerteti.

A hetedik fejezet az egyes emberi szerveknek a különböző jegyekkel és bolygókkal való összefüggésére hívja fel a figyelmet, bár részleteiben ezeket nem ismerteti. Csupán a tudósok számára legfontosabb szerveket emeli ki: a fejet (az agyat), a szívet, a gyomrot és a májat, amelyekről az első könyv második fejezetében beszélt. Egy újabb szempontot hoz be a Hold négy fázisával kapcsolatban, miszerint azok a négy emberi életkort is leképezik,⁶⁰ így a pácienseket a koruknak megfelelő holdfázisban célszerű kezelni. A jegyek minőségeire vonatkozó megállapítása (amelyben természetesen csak az asztrológiai hagyományt követi), hogy a dinamikájukat illetően „szilárd” jegyek adják a legtartósabb hatást a gyógyításban: ezek az Oroszlán (tűz), a Vízöntő (levegő), a Bika (föld) és a Skorpió (víz). A kedvező bolygóállások leírásában többször is „Gráciák”-nak nevezi a három „kegyosztó” bolygót: a Napot, a Jupitert és a Vénuszt, miközben az állócsillagokat is bevonja a kellő időpontok meghatározásába.

⁶⁰ A négy emberi életkor, a négy évszak, a négy elem, a négy testnedv és a négy temperamentum összefüggéseiről ld. Galénos: A testnedvekről..., 99–101.

A nyolcadik fejezet az állócsillagok és a bolygók hatásminőségeinek párhuzamait taglalja a hozzájuk tartozó gyógynövények és drágakövek említésével együtt. A fejezet vége felé e gyógynövények és drágakövek talizmánként, gyűrű formájában való alkalmazásáról ejt szót. Forrásai Thābit ibn Qurra és Philostratos művei: Thābitnak a *De imaginibus* (A talizmánok) c. írására hivatkozik Ficino, ahol az az állócsillagok energiájának befogásáról értekeznek.⁶¹ Philostratosnak pedig a *Vita Apollonii Tyanensis* (A Tyanai Apollónios élete) c. művét idézi, ahol az Apollóniosnak Indiában adott, a hét bolygónak megfelelő hét gyűrű életerőt fokozó hatásáról beszél.

A gyűrűk hatásmechanizmusának magyarázata azonban eredeti: Ficino szerint a gyűrűk nem közvetlenül a testre, hanem a test melegét felvéve az emberi szellemekre hatnak, és így képesek átadni az égi hatásokat, a (természeti-, élet- és lelki) szellemeken keresztül befolyásolva az ember közérzetét. Megjegyzi ugyan, hogy ő inkább a gyógyszereket javasolja, és tagadja, hogy a gyűrűk a démonokat vagy az ellenséget távol tarthatnák, vagy hogy a fejedelmek kegyeit el lehetne nyerni általuk. (A titkos középkori mágia-kézikönyvben, a *Picatrix*ban számos ilyen indikáció található.)⁶² Végezetül érzékelvén, hogy a talizmánmágia említésével ingoványos talajra lépett, két megingathatatlan tekintélyre hivatkozik: Aquinóra és Aristotelésre. A *Summa contra Gentiles* (A pogányok ellen írott summa) harmadik könyvében ugyanis Aquinói, ha tagadja is a csillagok közvetlen hatását az emberi értelemre, közvetett hatásukat elfogadja, és azt mondja, hogy az emberi test állapotát valóban befolyásolják az égitestek mozgásai.⁶³ A fejezet az ortodoxiára való buzdítással és a Teremtőhöz intézett fohással zárul.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy Ficino asztrológiai fejtegetései az életerő fokozásának vonatkozásában az asztrológiai hagyomány tekintetében egyáltalán nem számítanak újdonságnak, sőt még a korábbi orvosi asztrológiai leírásoknak is inkább egy ismeretterjesztő jellegű kivonatát adják a témára vonatkozóan. Újdonságuk mégis abban áll, hogy egy újplatonikus fogalmat: a világlélek nyomán a világszellemet vezetik be a gyógyítás elérhető eszközei közé, amit sem a hippokratési írások, sem Galénos munkái, sem a rájuk támaszkodó középkori latin és arab orvosi irodalom nem javasolt a korábbiakban. A világszellem befogása az emberi szellemek által az, ami a „kegyosztó” bolygók (a „Gráciák”): a Nap, a Jupiter és a Vénusz segítségével sikerre viheti az orvost gyógyszereinek kellő időben történő elkészítése és alkalmazása révén – az egészség megőrzése, helyreállítása és az élet meghosszabbítása terén.

⁶¹ Thābitról és Philostratosról, valamint az itt tárgyalt műveikről részletesebben ld. a fordítás jegyzeteit.

⁶² Pingree (ed.): *Picatrix*; Frazer-Imregh – Hamvas (ford.): *Picatrix*. Hogy Ficino milyen mértékben használta fel a *Picatrix*ot, arról ld. Frazer-Imregh: *A Picatrix olvasói* (I)...

⁶³ „Dispositio autem corporis humani subiacet caelestibus.” Az illető részletet (Aquinói: *Summa contra Gentiles*, III, 84–86. c.) lásd a fordítás jegyzeteiben.

BIBLIOGRÁFIA

FORRÁSOK

- Al-Qabisi (Alcabitius): *The Introduction to Astrology. Editions of the Arabic and Latin texts and an English Translation*, Charles Burnett, Keiji Yamamoto, Michio Yano (eds.), London: Warburg Institute, 7, 2004.
- Aristotle: *Generation of Animals*. Transl. Artur Leslie Peck. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1961.
- Antonii Benivienii *De regimine sanitatis ad Laurentium Medicem*. A cura di Luigi Belloni, Milano: pubblicazione della Società di patologia in occasione del 2. Congresso, (Torino 8–10 giugno 1951), 1951.
- Bonincontri, Lorenzo: *Rerum divinarum et naturalium = Uő.: De rebus naturalibus et divinis: zwei Lehrgedichte an Lorenzo de' Medici und Ferdinand von Aragonien*. kritikai kiad., szerk. Stephan Heilen, Stuttgart – Leipzig: Teubner, 1999.
- Ficin, Marsile: *Opera, réimpression en fac-similé de l'édition de Bâle 1576*. Ed. Stéphan Toussaint, S. Paris: Société Marsile Ficin, 1999.
- Ficino, Marsilio: *De vita*. A cura di Albano Biondi e Giuliano Pisani. Pordenone: Edizioni Biblioteca dell'Immagine, 1991.
- Ficino, Marsilio: *Three Books on Life. Critical Edition and Translation with Introduction and Notes by Carol V. Kaske and John R. Clark*. Binghamton, New York: MRTS Publisher, 1989.
- de' Medici, Lorenzo: *Tutte le opera*. A cura di Paolo Orvieto, Roma: Salerno Editrice, 1992.
- Galénos: *A testnedvekről, ford. Frazer-Imregh Monika = Orpheus Noster*, 2018/4, 98–103.
- Naldi, Naldo: *Elegia in septem stellas errantes sub humana specie per urbem florentinam curribus a Laurentio Medice patriae patre duci iussas more triumphantium = Castelli, Patrizia: Motivi astrologici*, 71.
- Nicolaus de Paganica: *Compendium medicinalis astrologiae*. Ediz., intr. e note a cura di Giuseppe dell'Anna, Galatina: Congedo Editore, 1990.
- Pulci, Luigi: *La giostra di Lorenzo de'Medici*. Firenze: Antonio Miscomini, 1481.

SZAKIRODALOM

- Akasoy, Anna – Burnett, Charles – Yoeli-Tlalim, Ronit (eds.): *Astro-Medicine. Astrology and Medicine, East and West*. Firenze: Sismel, 2008.
- Azzolini, Monica: *The Duke and the Stars: Astrology and Politics in Renaissance Milan*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2013.
- Bedon, Anna: *I Maffei e il loro palazzo in via della Pigna = Quaderni dell'Istituto di storia dell'architettura*, 1998/1, 45–64.
- Békés Enikő: *Asztrológia, orvoslás és fiziognómia Galeotto Marzio műveiben*. Budapest: Balassi Kiadó, 2014.
- Bertozi, Marco: *La tirannia degli astri. Gli affreschi astrologici di palazzo Schifanoia*. Bologna: Cappelli, 1985.
- Blume, Dieter: *Astrologie und Naturstudium – ein Horoskop für die Medici = Uő.: Regenten des Himmels: astrologische Bilder in Mittelalter und Renaissance*. Berlin: Akademie-Verlag, 2000, 126–138.
- Bollea, Luigi C.: *Per l'edizione delle opere storiche di Lorenzo Bonincontri = Archivio Muratoriano*, X. évf, 1911, 580–588.

- Castelli, Patrizia: *Motivi astrologici ed ermetici nel governo laurenziano* = Borsi, Franco (ed.): „Per bellezza, per studio, per piacere”: Lorenzo il Magnifico e gli spazi dell'arte. Firenze: Cassa di Risparmio di Firenze, 1991.
- Cosenza, Mario E.: *Biographical and bibliographical Dictionary of Italian humanism*. 2nd revised and enlarged ed., 3. köt., Boston: G. K. Hall & Co., 1962.
- De Marinis, Tammaro: *La biblioteca dei re d' Aragona*, vol. 2. Milano: U. Hoepli, 1952.
- De Vecchi, Bindo: *La vita e l'opera di maestro Antonio Benivieni fiorentino*. (Atti della Società Colombaria di Firenze degli anni 1930–31). Firenze: Società Colombaria, 1931.
- De Vecchi, Bindo: *I libri di un medico umanista fiorentino dei sec. XV; dai „Ricordi” di maestro Antonio Benivieni* = *La Bibliofilia*, 1932/1, 293–301.
- Della Torre, Alessandro: *Storia dell'Accademia Platonica di Firenze*, Firenze: Carnesecchi, 1902.
- Fabroni, Angelo: *Historia Academiae Pisanae*. vol. 1–3. Pisa: Mugnainius, 1791–1795, modern kiad.: Bologna: Forni, 1971.
- Farenga, Paola: *Editori ed edizioni a Roma nel Rinascimento*. Roma: Roma nel Rinascimento, 2005.
- Federici Vescovini, Graziella: *Astrologia e Scienza. La crisi dell'aristotelismo sul cadere del Trecento e Biagio Pelacani da Parma*. Firenze: Nuovedizioni Enrico Vallecchi, 1979.
- Federici Vescovini, Graziella: *Pietro d'Abano e gli affreschi astrologici del Palazzo della Ragione di Padova* = *Labyrinthos. Studi e ricerche sulle arti dal Medioevo al Barocco*, 1986/1, 50–75.
- Federici Vescovini, Graziella: *Lorenzo Il Magnifico e l'astronomia a Firenze* = *Il Ponte*, 1992/1, 77–106.
- Fortini Brown, Patricia: *Laetantur caeli: the Council of Florence and the Astronomical Fresco in the Old Sacristy* = *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1981/1, 179–180.
- Frazer-Imregh Monika: *Galénos, az orvos-filozófus a testnedvekről és a fekete epéről*, = *Orpheus Noster*, 2018/4, 73–97.
- Frazer-Imregh Monika: *Adalékok Marsilio Ficino De vita című művének utóéletéhez – Hogyan került a De vita Angliába?* = *Antikvitás és reneszánsz*, 2020/1, 107–126. DOI: 10.14232/antikren.2020.5.107–126
- Frazer-Imregh Monika: *Niccolò Leonicensi orvos, filozófus, az orvostudomány újkori reformjának atyja* = *Orpheus Noster*, 2021/3, 69–80.
- Frazer-Imregh Monika (ford., bev.): *Marsilio Ficino: Három könyv az életről, III, Bevezetés, 1–4.* = *Filozófiai Szemle*, 2021/4, 222–246.
- Frazer-Imregh Monika (ford., bev.): *Három könyv az életről, II, A hosszú életről, 14–18.* = *Ókor*, 2022/1, megjelenés előtt.
- French, Roger: *Astrology in Medical Practice* = Luis García-Ballester – Roger French et al. (eds.): *Practical Medicine from Salerno to the Black Death*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Gombrich, Ernst H.: *The Sala Dei Venti in the Palazzo Del Te* = *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1950/1, 189–201.
- Hamvas Endre: *Kozmikus szomorúság: A lélek eredete a hermetikában* = *Orpheus Noster*, 2012/4, 48–64.
- Hatfield, Rab: *The Compagnia de' Magi* = *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1970/1, 107–161.
- Láng Benedek: *Mágia a középkorban*. Budapest: Typotex, 2007.
- Láng, Benedek: *Unlocked Books: Manuscripts of Learned Magic in the Medieval Libraries of Central Europe*. Pennsylvania: Penn State University Press, 2010.
- Lerner, Robert E.: *The Prophetic Manuscripts of the “Renaissance Magus” Pierleone of Spoleto* = *Potestà, Gian Luca* (ed.): *Il profetismo gioachimita tra Quattrocento e Cinquecento. Atti del III Congresso internazionale di studi gioachimiti*. Genova: Marietti Ed., 1991, 97–116.
- Lippincott, Kristen: *The Astrological Decoration of the Sala dei Venti in the Palazzo del Te* = *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1984/1, 216–222.

- Long, Esmond R.: *A History of Pathology*. London: Baillière, 1928.
- Martelli, Mario: *Una vacanza letteraria di Lorenzo: il carnevale del 1490 = Uő.: Studi Laurenziani*, Firenze: Olschki, 1965, 37–49.
- Puccinotti, Francesco: *Storia della medicina*, 2. köt., Prato: Giacchetti, 1859.
- Pietro Riccardi: *Biblioteca matematica italiana*, 1–2. köt., Milano: Görlich, 1952. (Az 1880-as kiadás után.)
- Rotzoll, Maïke: *Pierleone da Spoleto: vita e opere di un medico del Rinascimento*. Olschki: Firenze, 2001.
- Ruffo, Patrizia: *Lorenzo Bonincontri e alcuni suoi scritti ignorati = Rinascimento*, 2. sor., 1965/1, 171–194.
- Saxl, Fritz: *La fede astrologica di Agostino Chigi: interpretazione dei dipinti di Baldassare Peruzzi nella sala di Galatea della Farnesina*. Roma: Reale accademia d'Italia, 1934.
- Quinlan-McGrath, Mary: *The Astrological Vault of the Villa Farnesina. Agostino Chigi's Rising Sign = Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1984/1, 91–105.
- Silvestri, Alfonso: *Luca Gaurico e l'astrologia a Mantova nella prima metà del cinquecento = L'Archiginasio*, 1939/1, 299–315.
- Soldati, Benedetto: *La poesia astrologica nel '400*, Firenze, k. n., 1901. Modern kiad.: Firenze: Le Lettere, 1986 (bev. Cesare Vasoli).
- Soldati, Benedetto: *Gl'inni sacri d'un astrologo del '400 = Miscellanea di studi in onore di Arturo Graf*. Bergamo: Istituto italiano d'arti grafiche, 1903.
- Széphelyi F. György (szerk.): *MNHMOΣYNH. Aby M. Warburg válogatott tanulmányai*. Budapest: Balassi, Képzőm. Főisk., 1995.
- Thorndike, Lynn: *A History of Magic and Experimental Science*, IV. New York: Columbia Univ. Press, 1934.
- Vígh Éva: „Természeted az arcodon.” *Fiziognómia és jellemábrázolás az olasz irodalomban*. Szeged: JATEPress, 2006. (Ikonológia és Műértelmezés 11/1.), 53–58.
- Warburg, Aby: *Italianische Kunst und internationale Astrologie im Palazzo Schifanoia zu Ferrara = Atti del X. congresso internazionale di storia dell'arte in Roma [1912]. L'Italia e l'arte straniera*. Roma: k. n., 1922, 179–193.
- Warburg, Aby: *Eine astronomische Himmelsdarstellung in der alten Sakristei von S. Lorenzo in Florenz = Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz*, 1912/1, 34–36.
- Williams, Steven J.: *The Secret of Secrets. The Scholarly Career of a Pseudo-Aristotelian Text in the Latin Middle Ages*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2003.
- Zambelli, Paola: *The Speculum Astronomiae and its Enigma*, Boston Studies in the Philosophy of Science. Vol. 135. Includes Latin text and translation of *Speculum astronomiae*, bibliographical references and index. Dordrecht, Boston: Kluwer Academic Publishers, 1992.